

ικανότητος καὶ ἐργασίας, χωρὶς νὰ παραβλάψῃ ἄρα προφανῆ ἄλλα, εἰς μηδεμίαν ὑποκείμενα ἀντίρρησην τῶν ὁμοίων αὐτοῦ δικαιώματα καὶ συμφέροντα.

§ 71. Ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας ἢ ἐργασίας.

Μετὰ τὰ εἰρημένα συμπεραίνεται, ὅτι ἀρχὴ καὶ βᾶσις τῆς ἰδιοκτησίας εἶνε ἡ ἐργασία. Πᾶν τὸ δι' αὐτῆς παραγόμενον εἶνε ἀντικείμενον κτήσεως. Ἡ ἐργασία εἶνε ἢ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ ἐκδήλωσις καὶ ἐξάσκησις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ὑποτάσσοντος ἑαυτῷ τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον κόσμον, μεταμορφοῦντος αὐτὸν πρὸς συμπλήρωσιν ἑαυτοῦ καὶ πρὸς πλήρωσιν ἅμα τῶν ποικίλων τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος ἀναγκῶν καὶ ροπῶν. Διὰ τῆς ἐργασίας κρατύνει οὗτος τὴν τε φυσικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ ἰσχύν, καθίστάμενος σὺν τῷ χρόνῳ ἀληθὴς κύριος τῆς δημιουργίας. « Ἐν τῷ ἰδρῶτι τοῦ προσώπου φαγεῖ τὸν ἄρτον σου ». Ὑπὸ τὸν νόμον τοῦτον ἀποκαλύπτεται ἡ ἱστορικὴ τοῦ ἀνθρώπου μοῖρα καὶ ἀποστολὴ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν. Διὰ τῆς ἐργασίας ἐκδηλοῦται τὸ πρῶτον ἡ ἐκπολιτιστικὴ τῶν κοινωνιῶν δύναμις. Ὁ πρῶτος πεπολιτισμένος ἄνθρωπος εἶνε ὁ πρῶτος ἐργασθεὶς· ἡ ὑλικὴ ἐργασία ἀνερρίπισε κατὰ πρῶτον τὴν ἐνέργειαν τοῦ τε πνεύματος καὶ τοῦ σώματος, κατέστησε δὲ τὸν ἄνθρωπον ἰσχυρὸν καὶ ἐλεύθερον. Ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν ἐργάζεται, ἀναμένων τὴν συντήρησιν ἑαυτοῦ ἀπὸ τῆς φύσεως, θεραπεύων δὲ τὰς ἐκάστοτε ἐκδηλουμένας ἀνάγκας προχείρως, ἐκ τῆς ἀμέσου αὐτῆς μεγαλοδωρίας, ζῆ ἄγριον βίον· ἠκιστα σκέπτεται, μὴ αἰσθανόμενος, μηδὲ κατανοῶν τὴν ἀνάγκην τῆς σκέψεως, ἥτις εἶνε ἐπίσης ἐργασία. Τὰ ἦθη αὐτοῦ εἶνε σκληρά, ἀδιαφορεῖ περὶ τῶν ὁμοίων, δι' οὐδενὸς ὧν μετ' αὐτῶν συνδεδεμένος. Ἀλλ' αἱ ἀνάγκαι ποικίλλουσι καὶ ἀναπτύσσονται βαθμηδόν, ἡ πνευματικὴ φύσις ἐκδηλοῦται ζωηρότερον, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ἡ μέθοδος τῆς θεραπείας τῶν ἀναγκῶν τούτων. Οὕτω διὰ τῆς ἐργασίας κατορθοῦται ἡ χειραφέτησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς μοίρας καὶ τῆς ἀνάγκης· καθίσταται οὗτος κύριος ἑαυτοῦ καὶ κύριος ἅμα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ὁ ἀρχέγονος Ροβινσὼν κλέπτει τὸ πῦρ ἀπὸ τῶν ἀδύτων τῆς φύσεως, χρησιμοποιοῦν αὐτὸ πρὸς τὰς καθ' ἐκάστην ἐφευρισκομένας ὑπ' αὐτοῦ τέχνας, ἀπὸ τῆς καύσεως

τοῦ ξύλου τοῦ δάσους πρὸς θέρμανσιν τῶν ὑπὸ τοῦ ψύχους κατεσκλη-
κότων μελῶν, μέχρι τῆς χρήσεως αὐτοῦ πρὸς κίνησιν καὶ λειτουργίαν
τῆς τελειοτάτης μηχανῆς, δι' ἧς κατορθοῖ νὰ καταβάλη τὰς δυνάμεις
τῆς φύσεως, νὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ νὰ καταστρέψῃ
τὰ ὅρια τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου.

Ἐντεῦθεν συμπεραίνεται, ὅτι ὁ βαθμὸς τοῦ πολιτισμοῦ λαοῦ τινος
σχετίζεται πρὸς τὴν δύναμιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ.
Αὕτη σκοποῦσα τὸ πρῶτον τὴν πλήρωσιν τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν, ἐπεκ-
τείνεται σὺν τῷ χρόνῳ καὶ εἰς τὴν τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν. Δὲν
σκοπῶν ν' ἀναπτύξῃ ὡδε τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας· ἀλλ'
ἀναζητῶν ἐν αὐτῇ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν βάσιν τῆς ἰδιοκτησίας, ἀδιστά-
κτως ὑποστηρίζω, ὅτι μετὰ τὴν κοινωνικότητα ἡ ἐργασία εἶνε ἡ
ὑψίστη τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δύναμις, ὁ ἰσχυρότατος τοῦ πολιτι-
σμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς ἡμερώσεως παράγων.

Ἡ κοινωνικότης καὶ ἡ ἐργασία ἐπιδρῶσιν ἀλληλεγγύως ἐπὶ τῆς
ἀναπτύξεως τοῦ τε ἀτόμου καὶ τοῦ συνόλου, δι' αὐτῶν ἐνισχύεται ὁ
ἄνθρωπος φυσικῶς καὶ ἠθικῶς, καθιστάμενος κύριος τοῦ περὶ αὐτὸν
κόσμου· ἀμφότεραι αὐταὶ αἱ δυνάμεις ἀλληλοβοηθοῦνται, ἀλλ' ἡ ἐργα-
σία προκαλεῖ ἅμα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικότητος· αὕτη ἐξεγείρει
τὰς τε φυσικὰς καὶ ἠθικὰς ἡμῶν δυνάμεις, παρορμῶσα τὸν ἄνθρωπον
καὶ ὡς ἄτομον καὶ ὡς μέλος κοινωνίας πρὸς τὴν πρόοδον· δι' αὐτῆς
κρατύνονται αἱ σωματικαὶ δυνάμεις, παρέχεται δὲ στάδιον ἀγῶνος εἰς
τὸ πνεῦμα, ἀναπτυσσομένου οὕτω τοῦ ὀρίζοντος αὐτοῦ. Οὕτω κατῆλ-
θεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἱστορίας ἡ ἀνθρωπότης ἰσχυρά, πλήρης ζωῆς
καὶ εὐρωστίας, ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τῆς φυσικῆς ἐργασίας, οὗ
κατήρξατο ἅμα τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφανείᾳ. Ἡ τέως
πανίσχυρος φύσις, ἡ μὴ ἐπιτρέπουσα τῷ ἀνθρώπῳ νὰ ὑψωθῇ μέχρις
αὐτῆς, ἐπιβάλλουσα δὲ ἀπολύτους νόμους, ὑπεχώρησε βαθμηδὸν εἰς
τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ὑπέκυψεν ἐπὶ τέλους. Λαβὼν συνείδησιν τῆς
πνευματικῆς αὐτοῦ φύσεως καὶ ὑπεροχῆς ὁ ἄνθρωπος κατέστη ἐλεύθε-
ρος· ἐν δὲ τῷ ἀγῶνι τούτῳ συνέπηξε κοινωνίαν καὶ ἐδημιούργησε τὴν
ἱστορίαν.

Ἡ ἐργασία εἶνε ἐκδήλωσις τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἄνθρωπος
καταλαμβάνει μέρος τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πρὸς χρησιμοποίησιν αὐτοῦ
καὶ πραγμάτωσιν τῶν σκοπῶν, ὧν ἐμπορεῖται. Καθ' ὅσον ὁ κόσμος

οὗτος πρόκειται εὐρύς, προκαλῶν τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ ἐργασία διεξάγεται μετὰ μείζονος πεποιθήσεως καὶ δραστηριότητος. Οὐδείς δικαιοῦται, τό τε σύνολον καὶ τὸ ἄτομον, νὰ περιορίσῃ ἢ παρακωλύσῃ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν προσβάλλει ἱερά καὶ ἀπαραβίαστα δίκαια. Ἡ ἐργασία αὕτη εἶνε ἀπλή, μονότονος, περιορισμένη κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τοῦ βίου τῶν κοινωνιῶν, ἀπασχολοῦσα συλλήβδην πάσας τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις· εἶνε ὑλικὴ μᾶλλον ἢ ἠθικὴ· ἀλλὰ βαθμηδὸν μετατρέπονται τὰ πράγματα. Καθ' ὅσον ἐπίσης αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις ἀναπτύσσονται, πολλαπλασιάζονται δ' αἱ ἀνάγκαι, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ ἐργασία, ἢ τε σωματικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ, εἰδικεύεται, καταμερίζεται, τηρουμένης αἰείποτε τῆς ἐλευθέρως ἐνεργείας. Ἡ ποσότης καὶ ἡ ποιότης τῆς ἐργασίας μαρτυρεῖ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὸ σθένος λαοῦ τινός, τὰς ἐκπολιτιστικὰς αὐτοῦ ροπὰς. Ἡ ἐργασία ὑφίσταται μᾶλλον ἢ ἥττον τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος καὶ τῶν καιρῶν, τῆς θρησκευτικῆς ἀνατροφῆς, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ· ἀλλ' ἰδίᾳ ἀναπτύσσεται καὶ προάγεται διὰ τῆς ἐλευθερίας. Ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῶν τάξεων ἀποκρυσταλλοῦται σὺν τῷ χρόνῳ κατὰ κληρονομίαν ἐντὸς ὠρισμένων οἰκογενειῶν, τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς ἱκανότητος μὴ λαμβανομένων ὑπ' ὄψει, παραγνωριζομένων οὕτω τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἧτις ποικίλως διανέμει τὰ δῶρα αὐτῆς τοῖς ἀνθρώποις. Οὗτος εἶνε ὁ νόμος τῆς ἐργασίας, δι' οὗ ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἐν αὐτονομίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ ἐδημιούργησε τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν πρόοδον.

§ 72 Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας — Ὁργάνωσις αὐτῆς.

Τίνα τὰ ὅρια τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ ἐργασίᾳ; Δικαιοῦται ἕκαστος ἄνθρωπος ν' ἀξιῶσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ δίκαιον τῆς αὐθαιρέτου ἐξασκήσεως τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ὑποχρεοῦται δὲ ἡ πολιτεία, ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν συμφερόντων τῶν τε ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, νὰ παράσχῃ ἐργασίαν εἰς τὸ ἄτομον, καθὰ ἀξιοῦσιν ἀπό τινος διάφοροι κοινωνικαὶ αἱρέσεις διὰ τοῦ δόγματος *droit au travail*; ἡ πολιτεία ἐπίσης ὀφείλει οὐ μόνον νὰ παρέχῃ ἐργασίαν εἰς τὸ ἄτομον, ἀλλὰ καὶ νὰ κανονίζῃ τὰ κατ' αὐτὴν ἐπὶ τῶν

ἀρχῶν τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης ; Τὸ θέμα εἶνε λίαν δυσχερές, αἱ δὲ ποικίλαι περὶ αὐτοῦ συζητήσεις ἀπὸ τινῶν δεκαετηρίδων καὶ αἱ συναφεῖς ἐνέργειαι παρὰ τε τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν κυβερνήσεων καθιστᾶσιν αὐτὸ ἐν τῶν σπουδαιοτάτων συγχρόνων προβλημάτων.

Καὶ οἱ μὲν συνηγοροῦντες ὑπὲρ τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γνωστοῦ λογίου τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς *laissez faire, laissez passer*, φρονοῦσιν, ὅτι ἡ ἐργασία, ὡς πᾶσα ἄλλη ἐνέργεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, πρέπει νὰ ἐξασκῆται ἀνεξαρτήτως, κατὰ τὰ δεδομένα τῆς προσφοράς καὶ τῆς ζήτησεως, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐξωτερικῆς παρενοχλήσεως ἢ περιορισμοῦ, καθ' ὅσον δὲν προσβάλλονται θεμελιώδη δίκαια. Τὸναντίον δ' οἱ ἀξιοῦντες ν' ἀνακαινίσωσιν ἄρδην τὸ κοινωνικὸν καθεστῶς διὰ τῆς ἀναδιοργανώσεως τῶν οὐσιωδεστάτων θεσμῶν αὐτοῦ, ἐπιζητοῦσι τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐργασίας ὑπὸ τῆς πολιτείας, ὀφειλούσης νὰ περιορίσῃ μὲν τὴν πλημμελῆ αὐτῆς ἐξάσκησιν, νὰ ὀρίσῃ δὲ τοὺς προσήκοντας πρὸς τοῦτο κανόνας.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης στηρίζεται τὸ πρόγραμμα τοῦ νεωτέρου Κοινωνισμοῦ. Τὰ δὲ κατ' αὐτὸ λαμβάνουσιν ἀπὸ τινος χρόνου τοσοῦτον κινδυνώδη φάσιν, ὥστε ἐγένοντο ἀντικείμενον σπουδαίας μερίμνης καὶ μελέτης οὐ μόνον ἐπιστημονικῶν, ἀλλὰ καὶ κυβερνητικῶν συνόδων. (1)

Ὁ Κοινωνισμὸς ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ ἀπουσία πάσης ἐποπτείας τῆς πολιτείας ἐν τῇ ἐργασίᾳ καθίστησιν αὐτὴν ὑπόδουλον εἰς τὸ κεφάλαιον. Κατὰ τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ ἡ ἐλευθέρᾳ ἐξάσκησις τῆς ἀτομικότητος, ἄρα ὁ ἀνταγωνισμὸς, εἶνε μία τῶν μεγίστων ἀφορμῶν τῆς κοινωνικῆς δυστυχίας, τοῦ μᾶλλον ἀνικάνου καθισταμένου δούλου εἰς τὸν ἰκανώτερον, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ δημιουργουμένης πλημμελουῖς καταστάσεως ἐπὶ τῆς ἀδικίας ταύτης. Ἐντεῦθεν πᾶν ἀντικείμενον, πᾶν ὄργανον κτήσεως, αἱ κτήσεις ἐπὶ τέλους καὶ τὸ κεφάλαιον περιέρχονται εἰς χεῖρας ὀλίγων, τῶν πονηροτέρων. Οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ περιορίζεται ἡ ἐλευθέρᾳ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐργασία εἰς ὀλίγους. Πρὸς

(1) Ἄξια ἀναγραφῆς ἰδίᾳ ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν Βερολίνῃ συνελθοῦσα Σύνοδος τῆ πρωτοβουλίας τοῦ αὐτοκράτορος Γουλλιέλμου.

ἄρσιν τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἢ πολιτεία, ὡς ἡ ἐντολοδόχος τῆς κοινῆς βουλήσεως δύναμις, ὑποχρεοῦται νὰ περιορίσῃ τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν ὀλίγων ἐπὶ βλάβῃ τῶν πολλῶν, διοργανοῦσα τὰ κατὰ τὴν ἐργασίαν. Ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία ἐγκαινίζει τὴν ἀνισότητα, τὴν ἀδικίαν, τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν πολλῶν ὑπὸ τῶν ὀλίγων, τὴν ἀργίαν. Ἐκδεδιητημένος ἄεργος διαιτᾶται ἀνέτως καὶ πολυτελῶς, ἐν ᾧ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ χύνουσι τὸ αἷμα αὐτῶν καὶ τὸν ἰδρῶτα πληθὺς ἐργατῶν, μόλις δυναμένων νὰ συντηρήσωσι πολυμελῆ οἰκογένειαν. Ἡ κατάστασις αὕτη δύναται ν' ἀρθῇ διὰ τῆς παρεμβάσεως τῆς πολιτείας, ἀναλαμβάνουσης τὴν διακανόνισιν τῶν σχέσεων τῆς ἐργασίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Διὰ βραχέων τοιοῦτο τὸ πρόγραμμα τοῦ συγχρόνου Κοινωνισμοῦ.

Κατ' αὐτὸν ὁ ἀνταγωνισμὸς τῆς ἐργασίας ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ σταδίου ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε ἐπιβλαβέστατος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ὑφ' οἴαν-δῆποτε μορφήν καὶ ἂν ἐξεδηλώθῃ μέχρι τοῦδε. Ἡ κατάστασις αὕτη εἶνε ζῶσα εἰκὼν ἀδικίας, ἀπορρέει δὲ ἀπὸ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου, πρὸς ἄρσιν τοῦ ὁποίου ὑποχρεοῦται νὰ μεριμνήσῃ ἢ καθ' ἡμᾶς κοινῶν. Τοῦτο δὲ τελεσθήσεται διὰ τῆς ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας κατὰ τὰς νέας ἀνάγκας τῆς κοινῶνίας.

Ἡ ὀργάνωσις αὕτη δὲν γίνεται ἐλευθέρως, ἀφιεμένου εἰς τὰ ἄτομα ἀπολύτου τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἣτις ὀφείλει νὰ ἐνεργήσῃ αὐτὴν συνωδᾶ τῇ ἀρχῇ τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Ἐκαστος ἄνθρωπος ὡς ἄτομον καὶ μέλος κοινῶνίας δικαιοῦται εἰς ἐργασίαν, ἔχει δὲ καθῆκον ἢ πολιτεία νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτῷ τὸ δικαίωμα τοῦτο προσηκόντως, φροντίζουσα ἰδίᾳ, ἵνα μὴ ὁ ἰκανώτερος καταβάλλῃ τὸν μὴ τοιοῦτον καὶ στερήσῃ αὐτὸν τοῦ δικαίου τῆς ἐργασίας· αὕτη ἐπίσης θέλει κανονίσῃ τὰς σχέσεις τῆς ἐργασίας, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὴν ποικίλην ἰδιοφυίαν τῶν ἀνθρώπων, ὀρίζουσα τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας, τὴν ἀμοιβήν, τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς αὐτῆς, τὴν ἀπαγόρευσιν βαρείας ἐργασίας τοῖς μὴ δυναμένοις, οἷον ἀνήβοις, γυναιξὶ καὶ τοιούτοις ἀνικάνοις, μεριμνῶσα περὶ ἐξευρέσεως τρόπων, ἐξασφαλιζόντων τὸ γῆρας τοῦ ἐργάτου. Κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ Κοινωνισμοῦ οὗτος εἶνε ὁ Παρίας, ὁ δοῦλος, ὁ κοινωνικὸς ἀπόκληρος τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων· δι' αὐτοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ κερδοσκοποῦσι καὶ ἀπο-

λαύουσιν οί πονηροί και ἄσωτοι ἐπιχειρηματῆαι· ὁ ἐργάτης εἶνε ὁ παράγων μόνον, οὐχὶ δὲ ὁ καταναλωτής· οὗτος ἀποτίνει πᾶσαν οἰκονομικὴν ἐκ τῆς κερδοσκοπίας καταστροφὴν, ἐνῶ οὐδαμῶς μετέχει τῶν εὐτυχῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς. Ὁ σημερινὸς αἰὼν τῆς βιομηχανίας διαφέρει κατ' ἐπίφασιν μόνον τῶν πρὸ αὐτοῦ, τῶν τιμαριωτικῶν, τῶν σκοτεινῶν χρόνων τῆς ἀνισότητος. Κατηργήθη αὕτη λόγῳ μόνον· ἀλλὰ πράγματι βασιλεύει και σήμερον ἡ φοβερωτέρα ἀνισότης διὰ τῆς ἐπιτάσεως τοῦ ἀνταγωνισμοῦ κεφαλαίου και ἐργασίας, ἐκείνου δεσπόζοντος ταύτης ὑπὸ κοινωνικὰς συνθήκας ἀνοσίους. Πρὸ τοιαύτης καταστρεπτικῆς ἀνισότητος και ἀδικίας, ἣν ἐνεκαίνισεν ἰδίᾳ ὁ νεώτερος βιομηχανικὸς βίος τῆς ἀνθρωπότητος, δύναται μόνη ἡ πολιτεία νὰ παρέμβῃ διὰ τῆς ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας και τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ δικαίου εἰς τὴν ἐργασίαν, λαμβάνουσα τὰ προσήκοντα νομοθετικὰ και διοικητικὰ μέτρα.

Ἐστὶ δυνατὴ ἡ πραγμάτωσις τοῦ προγράμματος τούτου τοῦ συγχρόνου Κοινωνισμοῦ; ἔξει δὲ τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα;

Ὡς ἐρρήθη ἤδη ἐν οἰκείῳ τόπῳ, χαρακτήρ οὐσιώδης τοῦ ἠθικοῦ και λογικοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἡ ἀναγνώρισις και ἐξάσκησις τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ και ἐλευθερίας. Ἄλλ' ὑπὸ τὸ κηδεμονευτικὸν καθεστῶς, τὸ ὑπὸ τοῦ Κοινωνισμοῦ ἀνακηρυττόμενον ὡς πανάκεια τῶν ἀνθρωπίνων δεινῶν, ἡ ἐλευθερία αὕτη θέλει ἐκλίπη σὺν τῷ χρόνῳ· ταύτης δ' ἐκλειπούσης, ἐλαττουμένου τοῦ σθένους τῆς ἀτομικότητος, θέλει ἐξασθενήσῃ μᾶλλον ἢ κρατυνθῇ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἐὖ τοιοῦτο κοινωνικὸν καθεστῶς ἠκιστα θέλει ἀνακουφίσῃ τὰ ἡμέτερα δεινά· θέλει δὲ συντελέσῃ μᾶλλον εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας και εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως και ἐλευθερίας. Ὁ Κοινωνισμὸς ἐπιζητεῖ μετὰ λόγου τὴν καθιέρωσιν τῆς ἰσότητος και δικαιοσύνης· ἀλλ' ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ ζήλῳ πρὸς τὰς δύο ταύτας κοινωνικὰς δυνάμεις δὲν παρατηρεῖ, ὅτι ἀφ' ἐτέρου ἐξοντοῦται μίᾳ τῶν μεγίστων δυνάμεων — ἡ ἐλευθερία, και μετ' αὐτῆς ἡ προσωπικὴ συνείδησις τῆς τιμῆς, ἡ ἀμιλλα και ὁ ζῆλος, τὰ πρῶτιστα ταῦτα ἐλατήρια τοῦ βίου και τῆς προόδου.

Ἀναντιρρήτως πρὸ τοῦ ἐξελισσομένου θεάματος ἐν τῷ καθ' ἡμέρας αἰῶνι, τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἀτόμων και τῶν ὁμάδων, ὅποτε ὑποκύπτει πολλάκις ὁ ἀγαθὸς και ὁ ἐντιμος, κρατεῖ δὲ ὁ πο-

νηρός και ὁ δόλιος· ὅποτε ἡ ἐργασία δεσμεύεται καὶ ὑπὸ τινος ἐπόψης τυραννεῖται ὑπὸ τοῦ κεφαλαίου, ἡ πολιτεία καθήκον ἔχει νὰ παρέμβῃ, λαμβάνουσα τὰ προσήκοντα μέτρα· ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο κατὰ τὰς εὐχὰς τοῦ Κοινωνισμοῦ· οὕτω θὰ καθίστατο ἀπόλυτος δυνάστης· θὰ συνετέλει μὲν ἴσως εἰς τὸν θρίαμβον ψευδοῦς τινος ἰσότητος, ἀλλοτρίας πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀτομικότητος. Τῇ πολιτεία ἐπιβάλλεται ἡ προσήκουσα μόνον νομοθεσία, ἡ ἐποπτεία, ἀλλ' οὐχὶ ἡ κηδεμονία. Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἐλεύθερος· καὶ ὡς τοιοῦτος ὀφείλει καὶ δικαιοῦται νὰ ἐξασκῇ τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, τὴν ἐργασίαν, ἣτις εἶνε μία τῶν εὐγενεστάτων ἰδιοτήτων αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἀληθοῦς ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας συνωδὰ τοῖς δεδομένοις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τοῖς διδάγμασι τῆς ἱστορίας. Ἀλλ' ἐκ τούτων διδασκόμεθα, ὅτι μόνον διὰ τῆς προσηκούσης, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσότητος ἐκδηλώσεως τῆς ἐλευθερίας δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ εὐδοκιμήσῃ πᾶσα ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, πρωτίστως δὲ ἡ ἐργασία.

§ 73. Χαρακτήρ τῆς ἰδιοκτησίας· πρώτη ἐξέλιξις αὐτῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, μόλις λάβῃ συνείδησιν ἑαυτοῦ, τῶν δυνάμεων, τῆς ἀποστολῆς, τῶν ποικίλων ἀναγκῶν, κατανοεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι εὐγενές καὶ γενναῖον, εἴτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ, εἴτε ὑπὲρ τῶν οἰκείων, εἴτε ὑπὲρ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, μεθ' οὗ ζῆ καὶ συνεργάζεται ἄνευ τῆς συναρωγῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἐν τῇ ἀνάγκῃ τῆς συμπράξεως ταύτης κείται ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς ἰδιοκτησίας. Ἐν πάσῃ ἐποχῇ, κτημένη μείζονα ἢ ἐλάσσονα πολιτισμόν, ἡ ἔννοια τῆς ἰδιοκτησίας ὑφίσταται. Τὰ πανάρχαια μνημεῖα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους περιλαμβάνουσι κεφάλαια, ἀφιερωμένα εἰς τὴν ἐξύμνησιν τῶν κτήσεων, τοῦ πλούτου. Οὕτως οἱ ὕμνοι τῆς *Rig - Veda* περιέχουσι προσευχὰς, δι' ὧν ἐξικετεύεται παρὰ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος ἡ παροχὴ πλούτου. Ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχοῦ ὁ πλοῦτος θεοποιεῖται. Ὁ ἄνθρωπος ἰδιοκτήτης, κύριος μικροῦ ἢ μεγάλου μέρους ἐκτάσεως γῆς, (διότι αὕτη εἶνε ἡ καθαρωτέρα μορφή τῆς ἰδιοκτησίας) παρίσταται ἀνώτερόν τι ὄν,

κυρίαρχον τοῦ περίξ κόσμου. Τούτου ἕνεκα ἡ λατρεία τοῦ πλούτου ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀμα συστήσῃ κοινωνίαν· δι' αὐτοῦ μόνον θεραπεύουσι τὰς ἀνάγκας αὐτῶν, πνευματικάς τε καὶ ἠθικάς. Ἡ ιδιοκτησία δηλοῖ τὴν ὀριστικὴν ἐγκατάστασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὁ νομαδικὸς βίος, ὁ ἄγριος, ὁ ἀκανόνιστος ἐκλείπει θάττον ἢ βραδύτερον, ἄρχεται δὲ νέα τάξις μονιμωτέρα καὶ κανονικωτέρα, ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀλληλεγγύης.

Ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τοῦ βίου αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος, ἀμα ἐξεληθὼν τοῦ σταδίου τῆς ἀγριότητος, ὅποτε ἡ κοινωνικὴ συνείδησις ἐκλείπει ἀπ' αὐτοῦ μᾶλλον ἢ ἦττον, κρατοῦσι τὰ ἐνστικτὰ ἐγωιστικῆς ἀτομικότητος, ἐλαχίστας δὲ κέκτηται ἀνάγκας, ἐξαρκεῖται εἰς τὴν πρόχειρον, προσωρινὴν κτῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν τοῦ περὶ αὐτὸν κόσμου, τῶν καρπῶν τοῦ δένδρου ἐπὶ παραδείγματι. Ἡ γῆ ἀνήκει εἰς πάντας, οὐδεὶς δὲ δικαιούται ν' ἀξιῶσῃ ἐπ' αὐτῆς ἴδιον δικαίωμα· πρὸς τούτοις, ὀλιγαρίθμων ὄντων τῶν ἀνθρώπων, ἐπαρκεῖ αὕτη εἰς διατροφήν αὐτῶν. Ἐλάχιστα μόνον ἀντικείμενα πρὸς συντήρησιν εἶνε τὰ ἀντικείμενα τῆς πρώτης μορφῆς τῆς ιδιοκτησίας, ὧν τὴν χρεῖαν κέκτηται καὶ ἄτινα περὶ πολλοῦ ποιεῖται ἐν τῇ νομαδικῇ καταστάσει ὁ ἄνθρωπος: ἡ δορά, δι' ἧς περιβάλλει τὰ μέλη αὐτοῦ, τὸ τόξον πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρῶν καὶ ὅτι ἄλλο χρήσιμον καὶ λυσιτελές. Ἀλλά, παρερχομένου τοῦ χρόνου, καθ' ὅσον πληθύνονται οἱ ἄνθρωποι, τὰ αὐτοφυῆ προϊόντα τῆς γῆς δὲν ἐπαρκοῦσι πρὸς συντήρησιν αὐτῶν· τότε δὲ παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς ἐργασίας πρὸς καλλιέργειαν αὐτῆς, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ὁσημέραι ἀναπτυσσομένων χρεῶν. Ἡ ἐργασία καθίστησι τὸν ἄνθρωπον ιδιοκτήτην, μεριμνῶντα καὶ ἐνδιαφερόμενον ὑπὲρ τοῦ τεμαχίου τῆς γῆς, ὅπερ πολλοῖς μόχθοις ἐκαλλιέργησε καὶ κατέστησεν ὄργανον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ τῆς συντηρήσεως.

Καὶν ὁ γεωργὸς φονεύει Ἄβελ τὸν ποιμένα. Ἐν τῇ ἀμύνη αὐτῆς ἡ ιδιοκτησία προβαίνει μέχρις ἐγκλήματος· καὶ καταδικάζεται μὲν τοῦτο ἐν τῇ συνείδησει τῶν ὑπὸ κοινωνιστικὰς ἐπιδράσεις διαβιούντων ἔτι ποιμενικῶν ἀνθρώπων, πράγματι ὁμῶς ἔκτοτε ἄρχεται αὕτη ἀναπτυσσομένη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ιδιοκτησίας διὰ τῆς ἐργασίας. Ὁ καταρατὸς ἀδελφοκτόνος εἶνε ὁ πρῶτος οἰκιστὴς πόλεως ἐν τῇ μυθολογίᾳ τῶν ἀραβικῶν λαῶν, ἐνῶ τὸν ἀντίον ἐν Ἑλλάδι ὁ Τριπτόλεμος, γνω-

ρίσας τοῖς κατοικοῖς αὐτῆς τὴν γεωργίαν, θεοποιεῖται. Ἡ ἰδιοκτησία καθίσταται ἤδη δίκαιον, θεμέλιον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὁ ἄνθρωπος ἐκπολιτιζόμενος, συλλαμβάνει σὺν τῷ χρόνῳ μείζονα τὴν ἔννοιαν τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ, ἄρα καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας δικαίου, δὲν σκέπτεται μόνον περὶ τῶν παραυτίκα, περὶ τῆς θεραπείας τῶν ἀμέσων ἀναγκῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος, ὑπὲρ οὗ ἐπίσης διαφέρεται καὶ ἐργάζεται. Ὅσον δ' ὁ πόνος τῆς ἐργασίας ὑπῆρξε τραχύτερος, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ ἰδιοκτησία προσφιλεστέρα.

Κατὰ τὰ εἰρημένα ἡ ἰδιοκτησία, ὑφισταμένη, ὡς ἐρρήθη ἀλλαχοῦ, τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος, δημιουργεῖται ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐργασίας. Ἡ δ' ἐνέργεια αὕτη ἐκδηλοῦται τὸ πρῶτον διὰ τῆς καταλήψεως. Ἐν ταῖς πρώταις τοῦ βίου ἡμέραις ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται πρὸ τῆς φύσεως, ζητῶν νὰ ὑποτάξῃ αὐτήν, χρησιμοποιοῦν πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν· καταλαμβάνει αὐτήν. Διὰ τῆς καταλήψεως δὲ ταύτης δημιουργεῖται ἡ σχέση μετὰ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ πράγματος, τοῦ μὲν λογικοῦ καὶ ἐλευθέρου, τοῦ δὲ ἐστερημένου ἐλευθερίας καὶ λογικότητος, προωρισμένου δὲ πρὸς πλήρωσιν τῶν χρειῶν τοῦ ἀνθρώπου· πρὸς τοῦτο κέκτηται δικαίωμα ἀπόλυτον. « Quod enim nullius est, id ratione naturali occupandi conceditur » (1). Ἄλλ' ἡ ἀπλή αὕτη κατάληψις εἶνε μὲν ἐπακολούθημα ἐνεργείας τινὸς τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ἀρχὴ δ' ἅμα ἐργασίας, δὲν ἐπαρκεῖ ἐν τούτοις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν πρὸς δημιουργίαν ὀριστικῆς ἰδιοκτησίας· ἡ κατάληψις μόνη δὲν μαρτυρεῖ τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν τοῦ προσώπου, ἵνα καταστήσῃ ἰδίαν κτῆσιν τὸ καταληφθὲν πρᾶγμα· δύναται δὲ ἡ πράξις αὕτη νὰ ἦνε πρόσκαιρος μόνον, χωρὶς νὰ φέρῃ ἅμα καὶ τὴν σφραγίδα τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας τοῦ καταλαβόντος. Ἡ ἐργασία πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ ὡς ἔνεστι πλήρης, νὰ ἐκφράζῃ τὴν ἐνδόμυχον ἐλευθέραν βούλησιν, διαπλάττουσα ποικίλως, κατὰ τὰς παρουσιαζομένας ἐκάστοτε ἀτομικὰς καὶ κοινωνικὰς χρείας, τὸ ἅπαξ καταληφθὲν τεμάχιον τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἐντεῦθεν ἡ εἰδοποίησις, πραγματικὴ διατύπωσις τῆς ἐνεργείας τοῦ προσώπου, ἐπιβάλλοντος τὴν σφραγίδα τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πράγματος. Ἐν τῷ καταληφθέντι ἐξωτερικῷ χώρῳ ὁ ἄνθρωπος ἀνα-

(1) Dig. lib. XII, T, I, p. 3.

γνωρίζει ἐαυτόν, τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ, καθίστησι δ' αὐτὸ ἰδιοκτησίαν.

Ἄλλὰ καὶ μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἡ ἰδιοκτησία δὲν καθίσταται πλήρης· ναὶ μὲν ἐπληρώθη τὸ πρῶτον αὐτῆς στοιχεῖον, ἡ ἀτομικὴ ἐργασία, ἡ ἐκδήλωσις τοῦ ἐλευθέρου προσώπου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν παράγει πλήρες δίκαιον. Μόνον τὸ ἄτομον δὲν δημιουργεῖ δίκαια καθ' ἑαυτό· ἐν κοινωνίᾳ ζῶν καὶ ὑπὸ τὰς συνθήκας τῆς ἀναγνώρισεως τοῦ κύρους τῶν λοιπῶν αὐτῆς μελῶν, ἔχει ἀνάγκη τοῦ κύρους τούτου. Πρὸς πλήρη ἄρα ὑπόστασιν τοῦ δικαίου τῆς ἰδιοκτησίας παρίσταται ἀνάγκη τοῦ συνόλου, τοῦ κύρους τῆς κοινωνίας. Ἐν τῇ ἀναγνώρισει δὲ ταύτῃ κεῖται τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς ἐξελίξεως τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ πλήρης αὐτῆς καὶ ὀριστικὴ σύστασις. Ὁ ἄνθρωπος, εἰσερχόμενος εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, δὲν δικαιούται νὰ διεκδικήσῃ ὀλόκληρα τὰ προσωπικὰ αὐτοῦ δίκαια ἐπὶ ὀλιγωρίᾳ τῆς τῶν ἄλλων ἐλευθερίας, ἐπὶ ἀρνήσει τῆς δικαιοσύνης. Τὸ κῦρος αὐτῶν εἶνε ἀναγκαῖον ἐν πάσῃ τοῦ βίου στιγμῇ· οὕτω καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας δίκαιον αὐτοῦ ὑποβάλλεται κατ' ἀνάγκη ὑπὸ τὸν ἔλεγχον καὶ τὸ κῦρος τῶν μετ' αὐτοῦ βιούντων. Εἶνε μὲν ἀτομικὸν δίκαιον, ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀπόλυτον. Ἡ κοινωνία, ἐν ὀνόματι τῆς ἀσφαλείας αὐτῆς καὶ τῆς σωτηρίας, ἀναγνωρίζουσα τὸ ἀτομικὸν τοῦτο δίκαιον ὡς ἀπόρροϊαν τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως καὶ ἐργασίας τοῦ προσώπου, παρέχει τὸ προσῆκον κῦρος, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς εὐημερίας καὶ σωτηρίας τοῦ συνόλου. Οὕτως ἡ ἰδιοκτησία καθίσταται πλήρης μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν τριῶν τούτων στοιχείων, δι' ὧν ἐκδηλοῦται ἢ τε ἀτομικὴ καὶ ἢ κοινωνικὴ βούλησις, τουτέστι τῆς καταλήψεως, τῆς εἰδοποιήσεως καὶ ἐπὶ τέλους τῆς κοινωνικῆς ἀναγνώρισεως.

§ 74. Ἀτομικὸν καὶ κοινωνικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ.

Ἐκ τῆς γενομένης ἐρεύνης τῆς ἐξελίξεως τῆς ἰδιοκτησίας καταδεικνυται ἐναργῶς, ὅτι πρὸς δημιουργίαν αὐτῆς δύο κυρίως εἶνε τὰ κρατούμενα στοιχεῖα, τὸ ἐξ ὑποκειμένου καὶ τὸ ἐξ ἀντικειμένου, τὸ ἀτομικὸν καὶ τὸ κοινωνικόν. Ὡς ἐρρήθη, ἡ ἰδιοκτησία δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν θεραπείαν τῶν χρειῶν καὶ τὴν πλήρωσιν τῶν σκοπῶν τοῦ ἀτόμου· ἀφο-

ρᾶ ἐπίσης καὶ εἰς τὸ κοινωνικὸν καθεστῶς, οὗ εἶνε μία τῶν θεμελιω-
 δεστάτων βάσεων. Τό τε ἄτομον ἄρα καὶ ἡ κοινωνία λαμβάνουσι καὶ
 ὀφείλουσι νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὴν σύστασιν αὐτῆς καὶ ὀργάνωσιν,
 τὸ μὲν διὰ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς προσωπικῆς βουλήσεως τοῦ ἀτόμου,
 τὸ δὲ διὰ τοῦ κύρους τοῦ συνόλου. Ὁ ἄνθρωπος κατακτᾶ, ὑποτάσ-
 σει, μεταμορφοῖ κατὰ τὸ προσῆκον καὶ τὸ συμφέρον τὸν ἐξωτερικὸν
 κόσμον αὐτοβούλως ἄλλ' ἢ κατάκτησις αὕτη δέον νὰ περιορισθῇ ἐν-
 τὸς ὁρίων, ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς λογικῆς τεθειμένων. Ἐν ἐναντίᾳ περι-
 πτώσει ἡ ἀδικία ἤθελε κρατῆ ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ἀνθρώπων. Τότε
 δὲ ἡ ἰδιοκτησία, καθισταμένη κληρὸς τῶν ἰσχυροτέρων, ἤθελε κα-
 ταστῆ ὄργανον καταστροφῆς μᾶλλον ἢ σωτηρίας. Ἀλλ' ὡς ἐρρήθη
 ἤδη, ἡ κοινωνία λαμβάνει μέρος εἰς τὴν σύστασιν τῆς ἰδιοκτησίας·
 ἀναγνωρίζουσα καὶ σεβομένη τὴν βούλησιν τοῦ προσώπου καὶ τὰ δι-
 काία αὐτῆς ἄρα ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας, δὲν πράττει τοῦτο ἀπολύτως·
 ἔχουσα δ' ὑπ' ὄψει, ὅτι αὕτη δὲν ἀφορᾶ μόνον εἰς τὸ ἀτομικόν, ἀλλὰ
 καὶ εἰς τὸ κοινωνικὸν συμφέρον, ἐπιφυλάττει ἑαυτῇ ἐκάστοτε τὸ δι-
 καίωμα τοῦ περιορισμοῦ ἢ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ἰδιοκτησίας ἀπὸ τοῦ
 ἀτόμου ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς προσηκούσης ἀποζημιώσεως. Ἐκ τῆς συν-
 θέσεως τῶν δύο τούτων ἀντιθέσεων παράγεται ἡ ἄρμονία ἐν τῇ ἰδιο-
 κτησίᾳ, τὸ ἀγαθόν· ἐνῶ τὸναντίον ἐκ τῆς κατισχύσεως τοῦ ἑτέρου
 τῶν στοιχείων ἤθελεν ἐπέλθῃ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσιν ἡ ἢ ὑπερ-
 οχῆ καὶ τὸ κράτος εὐαρίθμων ἀτόμων ἐπὶ τῶν πλειόνων, ἡ ἢ ὑπὸ
 τῆς κοινωνίας ἀπορρόφησις καὶ ἐξάντλησις ἐπὶ τέλους τῶν ἀτομικῶν
 δυνάμεων.

§ 75. Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς ἰδιοκτησίας.

Ἐκ τῆς μεμονωμένης κρατήσεως τοῦ ἑτέρου τῶν δύο εἰρημένων στοι-
 χείων, τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, ἐν τῇ πραγματώσει τῆς ἰδιο-
 κτησίας σημαίνονται δύο περίοδοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς. Ὁ ἀρχαῖος
 κόσμος, οὗ ἡ πρώτη ἀποκάλυψις τελεῖται ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀναπτύσ-
 σεται διὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ περατοῦται ἐν Ῥώμῃ. Αὕτη εἶνε ἡ πρώτη
 περίοδος ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς ἰδιοκτησίας. Ὁ δὲ νεώτερος κό-
 σμος, ἐν ᾧ πρωταγωνιστεῖ ἰδίᾳ τὸ χριστιανογερμανικὸν στοιχεῖον, ἐκ-
 δηλοῦται μέχρι τῆς σήμερον ὡς πρὸς τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας ὑπὸ

κρείττονας μᾶλλον ἢ ἥττον κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας.

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ιδιοκτησίας, ἡ γῆ, ἡ ἀπλουστέρα μορφή αὐτῆς, εἰς οὐδένα πράγματι ἀνήκει, οἱ δὲ καρποὶ ἀνήκουσιν εἰς πάντας. Ἀλλὰ βραδύτερον, ἅμα τῇ συστάσει καὶ μορφώσει πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συστήματος, ἡ ιδιοκτησία, ὅπως πᾶσα κοινωνικὴ ὑπεροχὴ περιέρχεται εἰς τὸν ἰσχυρότερον, εἴτε μονάρχης εἶνε οὗτος, εἴτε ἐπικρατεστέρα τις τάξις. Ἡ περὶ ιδιοκτησίας σύλληψις τῆς ιστορικῆς συνειδήσεως τῆς Ἀνατολῆς περιορίζεται ἐν γένει ἐν τῷ δόγματι: Πᾶσα ἡ γῆ βασιλικὴ κατ' εὐρείαν ἢ στενὴν ἔννοιαν. Κατὰ τὸν μωσαϊκὸν νόμον ἡ γῆ εἶνε ιδιοκτησία τοῦ Ἰεχωῦᾶ, ὁ δὲ ἄνθρωπος καταλαμβάνει αὐτὴν καὶ νέμεται θεία παραχωρήσει· ἐντεῦθεν ἡ καθ' ἕκαστον Ἰωβιλαῖον νέα διανομὴ τῆς ἐθνικῆς γῆς ἐν Ἰουδαίᾳ, τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὄντων ἴσων πρὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπολαύοντων τῶν αὐτῶν δικαίων. Ἐν τῇ Ἰνδικῇ κέκτηται δικαίωμα ιδιοκτησίας μόνον ἡ τάξις τῶν Βραχμάνων, ἀνάλογόν τι δὲ συμβαίνει ἐν ταῖς νομοθεσίαις καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὴν θεοκρατικὴν τοῦ δικαίου ἔννοιαν. Ἡ γῆ ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν, τὸν δημιουργὸν καὶ κύριον πάντων τῶν πραγμάτων· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἔχει ἐπ' αὐτῆς ἐπικαρπίας μόνον δικαίωμα.

Ἡ θρησκευτικὴ ιδέα ἐξασθενεῖ ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ιστορικῆς αὐτῆς ἐμφανείας. Ἀλλὰ τὸ κύρος τῆς θρησκείας ἀντικαθίστησιν ἕτερα ἀρχή, ἡ πολιτεία. Αὕτη ἀπορροφᾷ πρὸ μὲν μᾶλλον, πρὸ δ' ἥττον πᾶσαν ἀτομικότητα, εἰς οὐδένα πολίτην ἀναγνωρίζουσα πλήρη δίκαια· ἀφηρημένον τι καὶ μεταφυσικὸν συμφέρον εἶνε τὸ κρατοῦν ἐν τῇ τάξει τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας καθ' ὅλας σχεδὸν τὰς τοῦ βίου σχέσεις. Καὶ ἐν τούτοις ἡ κοινωνιστικὴ καὶ ὁμοιόμορφος αὕτη πολιτεία οὐδέποτε παρεγνώρισε τέλος τὴν σημασίαν τῆς ιδιοκτησίας, ἣν πολλαχοῦ καθιέρωσε καὶ διὰ θρησκευτικῶν τύπων. Ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι θεοὶ ὄριοι (1), προστάται τῶν ἰδιωτικῶν κτήσεων, σύμβολα τῆς ἱερότητος αὐτῶν. Καὶ ναὶ μὲν ἐν τισι πολιτείαις, ἰδίᾳ ὅπου ἐκράτει τὸ δωρικὸν στοιχεῖον, ὑφίστατο ποιά τις κοινοκτησία ἢ μᾶλλον ἰσοκτησία, ἀλλ' ἐν τῷ καθόλου βίῳ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἡ ιδιοκτησία ἦτο μᾶλλον ἀνεγνωρισμένη. Οὕτω διὰ τοῦ καθεστῶτος τούτου παρείχετο ὄθησις εἰς τὴν ἀτομικὴν ἀμιλλαν καὶ ἐνέργειαν.

(1) Διὸς ὄριου μὲν πρῶτος νόμος ὅδε εἰρήσθω. (Πλ. Νόμ. VII).

καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν συγκομιδὴν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ προϊόντος τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας ἢ πολιτεία ἐξήσκει τὸ ἐξ ἀδαιρέτου δικαίωμα αὐτῆς. Ἀληθῶς ἐν τισι πολιτείαις ἰδιωτικῆς οὔσης τῆς γῆς, τὰ προϊόντα ἐθεωροῦντο κοινωνικά.

Μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ τοιαύτη διάταξις τῆς ἰδιοκτησίας μετεβλήθη οὐσιωδῶς σὺν τῷ χρόνῳ πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος· ἐν πλείσταις αὐτῆς πόλεσιν ὁ ἐμπορικὸς χαρακτήρ καὶ ἡ τάσις τῶν κλίσεων ἀνέπτυξαν πρῶτῳ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδιοκτησίας, ἧς ἡ ἐπίδρασις οὐ σμικρὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν ἐκείνων.

Παρά τῷ λαῷ ἰδίᾳ ἐκείνῳ, τῷ μᾶλλον παντὸς ἄλλου ἐν τῇ ἀρχαιότητι κατανοήσαντι καὶ πραγματώσαντι τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικότητος καθ' ἀπάσας τὰς σχέσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἡ ἰδιοκτησία ἀνεγνωρίσθη ἔτι μᾶλλον ἀρχῆθεν οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ὑποστᾶσα ἐν τούτοις τὰς ἀναγκαίας μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις. Ἡ ἰδιοκτησία ἐν Ρώμῃ φέρει τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐκάστοτε κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τῆς πόλεως· οὕτως ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ὡς θρησκευτικὸν καθεστῶς, εἶτα ὡς ἀριστοκρατικὸν καὶ ἐπιτέλους ὡς δημοτικόν. Αἱ πολιτικαὶ μεταβολαί, αἱ ἐπελθοῦσαι ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἱστορίᾳ ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἐπήνεγκον τὰς προσηκούσας τροποποιήσεις κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν ἐπὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας ἀπὸ τοῦ βασιλέως Τύλλου Ὀστιλίου (1) μέχρι τῆς ξυνωρίδος τῶν Γράκχων, ὅποτε τέλεον ἐκράτησεν ὁ δῆμος. Τὸ πρόβλημα τῆς πάλης κεφαλαίου καὶ ἐργασίας δὲν ὑπῆρξεν ἄγνωστον ἐν Ρώμῃ· ἡ δὲ μεταξὺ Πατρικίων καὶ Πληβείων σύγκρουσις δὲν ἀπέρρεε τοσοῦτον

(1) Περὶ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ἔργου τοῦ βασιλέως τούτου ἀναφέρονται τὰ ἐπόμενα παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασσεῖ: «Οὗτος ἔργον πάντων μεγαλοπρεπέστατον ἐπιδείξάμενος, εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν, ἅπαν τὸ θητικὸν τοῦ δήμου καὶ ἀπορον οἰκεῖον ἔσχεν· ἦν δὲ τοιόνδε: χώραν εἶχον ἐξαίρετον οἱ πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς πολλὴν καὶ ἀγαθὴν, ἐξ ἧς ἀναιρούμενοι τὰς προσόδους, ἱερά τε θεοῖς ἐπετέλουν καὶ τὰς εἰς τὸν ἴδιον βίον ἀφθόγους εἶχον εὐπορίας, ὧν ἐκτήσατο μὲν Ῥωμῦλος πολέμῳ τοὺς τότε κατασχόντας ἀφελόμενος, ἐκείνου δὲ ἄπαιδος ἀποθανόντος, Πομπήλιος Νόμας, ὁ μετ' ἐκείνον βασιλεύσας, ἐκαρποῦτο· ἦν δὲ οὐκέτι δημοσία κτῆσις, ἀλλὰ τῶν αἰεὶ βασιλέων κληρὸς· ταύτην ὁ Τύλλος ἐπέτρεψε τοῖς μηδένα κληρὸν ἔχουσι Ῥωμαίων κατ' ἄνδρα διανείμασθαι, τὴν πατρίαν αὐτῷ κτῆσιν ἀρκοῦσαν ἀποφαίνειν εἰς τε τὰ ἱερά καὶ τὰς τοῦ βίου δαπάνας (Ἀρχαιότητες III, 1).

ἐκ πολιτικῶν, ὅσον ἐξ οικονομικῶν λόγων. Ἐν τούτοις πλημμελῶς πάνυ κατενοήθη καὶ ἐν Ρώμῃ ὁ θεσμὸς τῆς ἰδιοκτησίας, μέχρις οὐ αὕτη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους περιελθοῦσα εἰς χεῖρας ὀλίγων, συνεβάλετο σὺν τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀποσύνθεσιν καὶ κατὰπτωσιν.

Ἡ νεωτέρα κοινωνία, σχοῦσα τὴν πρώτην ἱστορικὴν ἐκδήλωσιν, ἀτελῶς μὲν διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, καθιερώσαντος τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου προσωπικότητα, πληρέστερον δὲ διὰ τῆς παραστάσεως τῶν ἀπὸ βορρᾶ Βαρβάρων, βασιζεται κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς προσωπικῆς ἐνεργείας. Ἐν ἱστορικῶν δίκαιον τοῦ νεωτέρου κόσμου καθ' ἀπάσας τὰς σχέσεις τοῦ βίου ἐξεδηλώθη τὸ πρῶτον τραχέως, ἀλλὰ παρέσχεν ἰσχυρὰν ὄθησιν εἰς τὴν πρόοδον τῶν ἄρτι σχηματιζομένων κοινωνιῶν. Ἀξία λόγου ἐμφάνεια τοῦ νέου δικαίου τῆς ἰδιοκτησίας ἦτο ἡ τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος, βασιζομένου τὸ μὲν ἐπὶ τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς βίας, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς ἐξ εὐνοίας δωρεᾶς (*beneficium*). Ἐν τούτῳ τῷ συστημῶν ἐκέκτητο πλεῖστα μειονεκτήματα, ἀλλ' ὡς ἡ ἐξέγερσις καὶ καθιέρωσις τοῦ δικαίου τῆς ἀτομικότητος, ἔστω καὶ ὑπὸ τραχεῖαν μορφήν, μεγάλως συνεβάλετο εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῶν νέων κοινωνιῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ ἡ ἰδιοκτησία ἀνεγνωρίσθη ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ ὡς ἀτομικὸν δίκαιον μετὰ τὸ μέγα γεγονός τῶν σταυροφορικῶν πολέμων, ἐπελθούσης τῆς ἐπικοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ τῆς ἐντεῦθεν τεραστίας ἀναπτύξεως τῆς ἐμπορίας καὶ βιομηχανίας ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, ἐν Φλανδρικῇ καὶ ταῖς Ἀνσεατικαῖς πόλεσι.

Τὰ γράμματα, αἱ τέχναι, αἱ ἐπιστῆμαι εἶνε ἐπακόλουθα τῆς ὑλικῆς εὐημερίας. Εἰς αὐτὴν δ' ὀφείλεται πρωτίστως ἡ μεγάλη ἐκείνη πνευματικὴ ἔξαρσις τοῦ νεωτέρου κόσμου, ἡ Ἀναγέννησις, ἧς ἐπακολούθημα ἐγένετο ἡ Ὀρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις.

Ἐν τῇ ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως ἡ ἀτομικότης ἐξεγείρεται, κατανοοῦσα τὰ κοινωνικὰ αὐτῆς δίκαια, ἄρχεται δ' ὁ ἀγὼν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὑφισταμένης μοναρχικῆς τάξεως, Ὀρησκευτικῆς τε καὶ πολιτικῆς. Πρὸς τῇ ἀναγνωρίσει τῆς ἐλευθέρως Ὀρησκευτικῆς συνειδήσεως ἀναγνωρίζεται ἅμα τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθέρως ἰδιοκτησίας, καθιστάσης τοὺς λαοὺς ἀνεξαρτήτους καὶ προσβιβαζούσης τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτῶν χειραφεσίαν. Ἡ πολιτεία ἀπόλ-

λυσιν όσημέραι τήν άποκλειστικήν αύτῆς δύναμιν επί τῆς έλευθέρας εξέλιξεως τῆς έργασίας, επί τῆς όργανώσεως τῆς ιδιοκτησίας. Ένώ από τῆς μέχρι τῆς σήμερα τιμαριωτικῆς έν τῇ έγχείῳ κτήσει Ἄγγλιας εξέρχεται τὸ σωτήριο δόγμα τῆς οικονομικῆς έλευθερίας, διατυπωθησόμενον βραδύτερον διά ποικίλων σχολῶν καί θεωριῶν, ἡ γαλλικῆ Ἐπανάστασις καταρρίπτει τὰ τελευταία προχώματα τοῦ προνομίου, κηρύττει δέ πανδήμως τήν άρχήν τῆς έλευθέρας άτομικότητος καί έν τῇ ιδιοκτησίᾳ. Ἡ τάξις εκείνη, ἡ τοσάκις έκθειασθεΐσα υπό ιστορικῶν καί πολιτειοδιφῶν, ἡ όφείλουσα τήν κοινωνικήν αύτῆς ισχύν ἰδίᾳ τῇ έργασίᾳ, καθίσταται ὁ ιστορικὸς παράγων τῆς νέας περιόδου.

§ 76. Ἐπισκόπησις άμφοτέρων τῶν συστημάτων.

Ἐκ τῆς ιστορικῆς εξέλιξεως τοῦ δικαίου τῆς ιδιοκτησίας δέν δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι ἡ σημερινῆ μορφή έκπροσωπεΐ τήν τελευταίαν αύτῆς εξέλιξιν. Ὁ Φερδινάνδος Λασσάλλ ισχυρίζετο, ὅτι ἡ ιδιοκτησία εἶνε ιστορικῆ μόνον κατηγορία, δημιούργημα τῶν έκάστοτε συμφερόντων καί ιδεῶν έποχῆς τινος ἢ τάξεως επί τῇ άποκλειστικῇ αύτῆς ώφελείᾳ, δυναμένη άρα νά μεταρρυθμισθῆ κατὰ τὰς ιδέας άλλης τάξεως. Βεβαίως τοῦτο δέν εἶνε άληθές έξ ὀλοκλήρου· ἡ ιδιοκτησία, ὡς πάντες οἱ άνθρωπινοί θεσμοί, εἶνε μέν ιστορικῆ κατηγορία, υπόκειται εἰς τὰς μεταμορφώσεις τῆς ιστορίας, άλλ' άείποτε μενεΐ άτομικὸν δικαίον, δημιούργημα τῆς έλευθέρας τοῦ ανθρώπου βουλήσεως, τῆς έργασίας, ἥτις πανταχοῦ καί πάντοτε εἶνε ἡ αύτή, ἥς άρα τὰ δίκαια εἶνε άμετάβλητα. Ὡς ανεπτύχθη άνωτέρω, ἡ ιδιοκτησία βασίζεται επί τῆς συνθέσεως δύο στοιχείων, τοῦ άτομικοῦ καί τοῦ κοινωνικοῦ· ὁπότερον άρα τῶν δύο τούτων στοιχείων ἤθελε κατισχύσει, περιορίζον τήν σημασίαν τοῦ έτέρου, ἤθελεν επέλθῃ κατ' άνάγκην ἡ άδικία καί ἡ κατάχρησις. Τοῦτο μαρτυρεΐ από τῶν πρώτων αύτῆς ἡμερῶν ἡ ιστορία.

Καί ἡ μέν κοινοκτησία εἶνε θεσμός, έπιφαινόμενος έν άρχεγόνοις, άκατασκευάστοις έτι κοινωνίαις. Ὡς έρρήθη προηγουμένως, κατὰ τοὺς χρόνους εκείνους αἱ άνάγκαι τῶν ανθρώπων εἶνε άπλούσταται, ἡ δέ γῆ έξαρκεΐ πρὸς διατροφήν αύτῶν. Καί έν τῷ θηρευτικῷ καί έν τῷ

ποιμενικῶ βίῳ τῶν πρώτων ἀνθρώπων ἡ ἰδιοκτησία μόλις εἶνε καταληπτὴ, διότι δὲν εἶνε ἀναγκαία. Ἀλλὰ βραδύτερον διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν γενῶν ἡ κτῆσις ὀρίζεται τοιαύτη διὰ τὸ γένος, καλλιεργουμένη καὶ ἐκμεταλλεομένη παρὰ πάντων ἐξ ἀδιαιρέτου. Ἡ τοιαύτη κατάστασις τῆς κοινοτικῆς ἰδιοκτησίας διατηρεῖται μέχρι τῆς σήμερον πολλαχοῦ καὶ αὐτῆς τῆς Εὐρώπης. Ἐν πεπολιτισμέναις ἱστορικαῖς περιόδοις κοινωνίαι τινὲς ἐπραγμάτωσαν μᾶλλον ἢ ἦττον τὸ σύστημα τοῦτο. Ἀλλ' ἐν γένει τὸ ἐπικρατήσαν ἀείποτε σύστημα εἶνε τὸ τῆς ἰδιοκτησίας. Εἰς τὸν ὑπὲρ αὐτῆς δὲ ζῆλον ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀκατάβλητον αὐτοῦ δραστηριότητα, ἧς ἐπακόλουθα ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ πρόοδος.

Ὁ Πλάτων τὸ πρῶτον καὶ μετ' αὐτὸν πλεῖστοι τῶν πολιτειοδιφῶν, ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων, κατεδίκασαν τὸν θεσμόν τῆς ἰδιοκτησίας ὡς παρὰ φύσιν, ὡς ἀποκύημα ἀδικίας καὶ βίας, κλοπῆς, κατὰ τὴν ἰσχυρὰν ἔκφρασιν τοῦ Προυδῶν.

Κατὰ πάντας τούτους ἡ ἰδιοκτησία εἶνε ἄρνησις τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης καὶ ἐνότητος, ἀπορρέει ἄρα ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας ἀτομικότητος, ἣτις εἶνε κοινωνικὴ ἀνωμαλία καὶ δυσαρμονία. Ἡ ἐνότης τῆς πόλεως, ἡ σύμπραξις τῶν πολιτῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις προῦποτίθησι καὶ τὴν ἐνότητα τῶν κτήσεων. Ἡ πολιτεία ἄρα, ἧς ἡ ἐπὶ τῆς γῆς ἀποστολὴ εἶνε ἡ πραγμάτωσις τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, ὀφείλει παντὶ τρόπῳ νὰ καταστήσῃ τὴν κοινότητα τῶν κτήσεων.

Ἀπορρέει ἡ θεωρία αὕτη ἀπὸ τῆς λογικῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, πιστοποιεῖται δὲ ὑπὸ τῶν μέχρι τοῦδε ἱστορικῶν δεδομένων;

Καὶ ἡ φύσις καὶ ἡ ἱστορία διαμαρτύρονται κατὰ τῆς τοιαύτης συλλήψεως.

Ἀπεδείχθη ἤδη ἀρκούντως ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ὅτι ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐξέλιξις τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος τελεῖται ἀνομοίως καὶ δυσαναλόγως. Ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσσεται διαφόρως ὑπὸ τὴν διάφορον ἐπίδρασιν φυσικῶν τε καὶ ἠθικῶν περιστάσεων· ἀναπόδραστόν δ' ἐστὶ τοῦτο πρὸς τὴν ἐν γένει τάξιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἡ ἰδιοκτησία, ὡς πάντες οἱ κοινωνικοὶ θεσμοί, παρακολουθεῖ τὰ δεδομένα ταῦτα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας. Ὁ διὰ τῆς ἐργασίας αὐτονόμως ἀναπτύσσων τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις δημιουργεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μείζον δίκαιον ἰδιοκτησίας· ἐν ἐναντίᾳ

περιπτώσει, ἂν ἐγίνωσκεν, ὅτι τὸ δίκαιον τοῦτο ἤθελε σφετερισθῆ καὶ παραβιάσῃ ἢ πολιτεία ὑπὲρ ἄλλων προσώπων, ὁ πρὸς τὴν ἐργασίαν ζῆλος ἤθελεν ἐλαττωθῆ καὶ ἐπὶ τέλους ἐκλίπη. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου ἢ ἄνισος ἀμοιβὴ ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἀδικίας μᾶλλον ἢ ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. Διὰ τῆς ἴσης ἀμοιβῆς, διὰ τῆς ἴσης ἀπονομῆς αὐτῆς τοῖς ἐργαζομένοις καὶ μὴ ἐργαζομένοις, ὁ σκοπὸς τῆς κοινωνικῆς ἀμίλλης ἐκλείπει, ἢ δὲ κοινωνία ἀστοχεῖ οὕτω τοῦ σκοποῦ αὐτῆς.

Δύο ἄνθρωποι μεταβαίνουνσι πρὸς θήραν· ὁ πρῶτος τούτων φονεύει πέντε θηρία, ὁ δὲ ἕτερος τρία. Τίς ὁ λόγος τῆς ἴσης διανομῆς; ἢ δικαιοσύνη; ἄλλ' αὕτη δὲν θεραπεύεται διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἐνὸς θηρίου ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ τῆς χορηγίας αὐτοῦ εἰς τὸν δεύτερον· ἐκεῖνος ἀδικεῖται πρὸς χάριν τούτου. Ἡ ἰσότης; ἀλλὰ καὶ αὕτη ὀλιγωρεῖται, ἐξ ἴσου ἀμοιβομένων ἀμφοτέρων τῶν θηρευτῶν, παραβιαζομένων τῶν δικαίων καὶ τῆς ἐργασίας τοῦ πρώτου. Ἡ ἐλευθερία; ἄλλ' ἔτι μᾶλλον αὕτη παραβιάζεται διὰ τῆς ἀρνήσεως τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου, οὐ ἢ δραστηριότητος καὶ ἢ ἐργασία τοσοῦτον τολμηρῶς παραγνωρίζονται. Ἄν ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἤθελεν ἀνακηρύξῃ τοιαῦτα δόγματα ὡς σύμβολα τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἤθελεν ἐπέλθῃ ἢ καταστροφὴ καὶ ἢ ματαίωσις τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει.

Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ στοιχειωδεστάτῃ κοινωνικῇ καταστάσει ἢ ἔννοια τῆς ἰδιοκτησίας δὲν ἐκλείπει ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως. Παρίσταται μὲν ἀμυδρὰ ἔτι ἐν τῷ θηρευτικῷ, νομαδικῷ ἢ ἀλιευτικῷ βίῳ τῶν λαῶν, ἀλλ' ἢ ἀλήθεια αὐτῆς καὶ ἢ ἀνάγκη ἐκδηλοῦνται, ἅμα τὸ ἄροτρον ἀνασκαλεύσῃ τὰ στέρνα τῆς γῆς, ἵνα ἀντλήσῃ παρ' αὐτῆς τὸ μητρικὸν γάλα τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς ζωῆς. Μετὰ τῆς προσωπικότητος ἀναγνωρίζεται σύναμα καὶ ἢ ἰδιοκτησία· καθ' ὅσον δ' ὁ πολιτισμὸς προβαίνει καὶ ἐκδηλοῦνται ἐνεργότερον τὰ ἀνθρώπινα δίκαια, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἢ ἰδιοκτησία ἀναγνωρίζεται. Δὲν εἶνε αὕτη δημιουργημα ἀνωτέρας ἐξωτερικῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς βίας, τῆς συνθήκης ἢ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς δικαίων, οὐδ' ὑπόκειται εἰς τὰς ἰδιοτροπίας καὶ τὰ συμφέροντα ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς γενεᾶς ἢ τῆς ἱστορικῆς περιόδου. Οὐδεὶς λαὸς μέχρι τῆς σήμερον ἀνέπτυξεν ἀνεκτόν τινα πολιτισμόν, μὴ ἀναγνωρίσας καὶ μὴ καθιερώσας ὡς ὄρον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ τὴν ἰδιοκτησίαν. Ἐπὶ τίνι

λόγῳ θέλει διακινδυνεύσῃ, ἀναβαίνων ὄρη, διερχόμενος ποταμούς καὶ διασχίζων θαλάσσας ὁ Φοῖνιξ, ὁ πρῶτος οὗτος ἀπόστολος τοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ γινώσκει ἤδη, ὅτι τὰ προϊόντα τοῦ ἰδρώτος αὐτοῦ, ἐπανερχομένου εἰς τὴν πάτριον γῆν, θέλουσι διανεμηθῆ κατ' ἴσας μερίδας μεταξὺ τῶν φυγοπόνων, δημευόμενα ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς πρὸς τὸ καθολικὸν δῆθεν συμφέρον;

Μόνον ἐν ἡ χώρᾳ τιμᾶται καὶ ἀκμάζει ἡ ἐργασία, φυσικὴ τε καὶ πνευματικὴ καὶ αἱ ποικίλαι αὐτῆς ἐκδηλώσεις, ἐπιστήμη καὶ τέχνη, ἐμπορία καὶ βιομηχανία, ἐκδηλοῦται πράγματι ὁ φυσικὸς καὶ πνευματικὸς αὐτῆς πλοῦτος, ἀναπτύσσεται δ' ὁ πολιτισμὸς. Ἢ πρὸς πλουτισμὸν ἔφεσις ὑπῆρξεν ἔκπαλαι ἐν τῶν ἰσχυροτάτων ἐλατηρίων τῶν ἀνθρώπων πάσης ἐποχῆς· ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ὁ ζῆλος αὐτῶν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ ἠθέλεν ὑπνώττη. Τί δὲ εἶνε αἱ λαμπρόταται σελίδες τῆς ἱστορίας ἡ ἀποτέλεσμα τοῦ ζήλου τούτου; Ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους, ἡ ὑψίστη αὕτη ἐκδήλωσις τῆς ἐνεργείας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶνε καρπὸς τῆς ἐργασίας, πνευματικῆς ἅμα καὶ ὕλικῆς, τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ὡς καὶ τοῦ εἰσρεύσαντος εἰς τὸ ἰστέφανον ἄστὺ παντοδαποῦ πλούτου. Ἄνευ τῆς συμβολῆς ταύτης ὁ μέγας ρήτωρ θὰ ἦτο ἄσημὸς τις ἴσως πρωτοστάτης μικροσκοπικῆς πόλεως, ἐστερημένης φιλοδοξίας καὶ ὑπερτέρων ροπῶν. Ὁ Παρθενὼν δὲν θὰ ὑπῆρχεν, ἡ δὲ τέχνη τοῦ Φειδίου θὰ περιωρίζετο εἰς κοινὴν ἀπομίμησιν κοινῶν, ἄνευ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος θρησκευτικῶν τύπων. Ἢ ὑψίστη περίοδος τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας συμπίπτει ἐπίσης πρὸς τὴν ἀνωτάτην ἐν Ρώμῃ παράλληλον ἀνάπτυξιν τῆς ἐργασίας, ὅσον καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν αὐτῆς ὑπεροχὴν. Ἐκ δὲ τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης συνθέσεως ἀπορρέει ἡ εὐνομία καὶ ἡ εὐημερία τῶν λαῶν. Τὸ τοιοῦτο φαινόμενον καταδεικνύεται ἐναργέστερον καὶ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα περιόδοις τῆς ἱστορίας. Τὰ αὐτὰ ἐλατήρια τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐημερίας, ὅσον καὶ πνευματικῆς φιλοδοξίας, ἐδημιούργησαν τὸν αἰῶνα τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐν Ἰταλίᾳ ἰδίᾳ, καὶ ἅμα τὰς ἐλευθέρους Κοινοτάτας μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν ἐν Φλανδρικῇ, ἐν Βαταβίᾳ, ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γερμανίᾳ. Σήμερον ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας διεξάγεται ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἐργασία ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ. Ἢ ἀτομικὴ ἐργασία, ὑπὸ τοῦ πρὸς ἰδιοκτησίαν ζήλου προκαλουμένη, εἶνε ὁ μέγας παράγων καὶ συντελεστῆς παν-

τὸς συγχρόνου μεγάλου ἔργου. « Ἄν ἐδιδάχθημὲν τι ἐκ τῆς ἱστορίας, ἔλεγε πρὸ τινος χρόνου Ἕγγλος πολιτικός καὶ οἰκονομολόγος, ὁ Goshen, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ εἰς ἑαυτὸ ἐμπιστοσύνη τοῦ ἀτόμου καὶ ὁ ὑπὸ τῆς πολιτείας σεβασμὸς τῆς ἐλευθερίας εἶνε αἱ ἀναγκαῖαι συνθήκαι τῆς ἰσχύος τῶν πολιτειῶν, τῆς εὐημερίας τῶν κοινωνιῶν καὶ τοῦ μεγαλείου τῶν λαῶν ». Ἄλλ' ἡ κατάργησις τῆς ἰδιοκτησίας θὰ ἦτο ἡ ἄρνησις πάντων τούτων, ἡ παραγνώρισις καὶ ἡ καταδίκη τῶν δικαιῶν τοῦ ἀτόμου καὶ ἅμα ἡ ἐπιστροφή τῶν κοινωνιῶν εἰς τὸν πολυθρύλητον πολιτισμὸν τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, οὐ ἐπαρκὲς ἀντίγραφον ὑφίσταται σήμερον ἐν τῇ φανατικῇ, νωθρᾷ καὶ μισοπροόδῳ Παραγουάῃ.

Πάλαι, ὅτε τὸ δίκαιον τῆς ἰσχύος καὶ τῆς βίας ἐκράτει, ἡ δ' ἐργασία ἦτο ὁ κλῆρος τοῦ ἀποκλήρου τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας ὄχλου, ἡ ἰδιοκτησία καὶ ὁ πλοῦτος ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προϊόντα ἀδίκου ἱστορικῆς καταστάσεως· ἀλλὰ σήμερον συμβαίνει πᾶν τούναντίον. Ἡ ἐργασία εἶνε ὁ ὑπέρτατος νόμος τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, τὰ προνόμια τοῦ γένους κατηργήθησαν, τὸ δὲ ἀνθρώπινον ἄτομον εἶνε δημιούργημα τῶν ἰδίων αὐτοῦ σωματικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ ἐπιστήμη, ἡ τύχη, ἡ εὐφυΐα περιεβάλλοντο κατ' ἀνάγκην τὴν τήβεννον τοῦ αὐλικοῦ, τὴν ἐσθῆτα τῆς κολακείας καὶ τῆς ταπεινώσεως πρὸς συντήρησιν, ὑπὸ τοιαύτας δὲ κοινωνικὰς συνθήκας ἔγραφεν ὁ στιχουργὸς Delille :

« Un coup d' œil de Louis enfantait des Corneilles ».

Οἱ ποιηταί, οἱ φιλόσοφοι, οἱ καλλιτέχναι ἐξελιπάρουν κατ' ἀνάγκην τὴν προστασίαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ Μαικήνα, τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ Λουδοβίκου· ἀλλ' ὑπὸ τοιούτους ἠθικοὺς ὄρους γενναῖόν τι ἀληθῶς, παγκόσμιον, εἶνε ἐξαιρέσις, διότι αἱ μεγάλαι ιδέαι ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς ἀστραπὰς, τὰς διασχιζούσας τὸν ὀρίζοντα, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ παραχθῶσιν ἄλλως ἢ διὰ τῆς ζωηρᾶς προστριβῆς καὶ συγκρούσεως. Ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ ἡ προστριβὴ αὕτη λέγεται συζήτησις, ἀπορρέουσα πράγματι ἀπὸ τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας· ἡ ἀντίθεσις τῶν γνώμων παρέχει ὤθησιν εἰς τὴν ἐκκόλαψιν πάσης μεγάλης ιδέας· ἡ δὲ ἐθνικὴ συνείδησις ζωοποιεῖ καὶ ἠλεκτρίζει τὰ ἀνήσυχα

ἐκεῖνα πνεύματα, ἐνθαρρύνει αὐτὰ καὶ πολλαχῶς ἀνταμείβει. Ὑπὸ ἐλεύθερον πολίτευμα, ἐρειδόμενον ἐπὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀμίλλης, τὰ μεγάλα πνεύματα ἐπιβάλλοντα *ipso jure*, οὐδ' αἰσθάνονται τὴν στυγεράν ἀνάγκην ν' ἀσπασθῶσι τὰ κράσπεδα οἷας δῆποτε δεσπότης εὐνοουμένης πρὸς συντήρησιν. Ἡ κοινωνία παρέχει ἀφ' ἑαυτῆς τὰ μέσα τῆς πνευματικῆς δημιουργίας· ἀλλ' ὅταν αὕτη διατελῇ ἐντὸς στενωπῶν ὀρίων ἠθικοῦ ὀρίζοντος, ἦνε δ' ἄμοιρος παντὸς ὑλικοῦ μέσου, ἱκανοῦ νὰ ἐκτείνῃ τὸν πνευματικὸν ὀρίζοντα καὶ τὸ σθένος τῶν πολιτῶν αὐτῆς, ἐστερημένη πραγματικῆς ζωῆς καὶ κινήσεως, ἐλάχιστα δύναται νὰ παραγάγῃ. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔλεγε: « Σχεδὸν γὰρ πάντων τῶν ἀναγκαίων καὶ πρὸς ραστώνην καὶ διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι » (1). Μόνη ἡ ὑλικὴ εὐημερία παρέχει τὴν προσήκουσαν ἀνεσιν, προκαλοῦσα τὴν θεραπείαν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς· ἀλλ' ἡ εὐημερία εἶνε οὐ σμικρὸν ἀποτέλεσμα τοῦ πλούτου, οὗτος δὲ πάλιν εἶνε προϊόν τῆς ἐργασίας, ἧς τὸ πρῶτον κίνητρον εἶνε ἢ ἐκ τῶν προτέρων ἐγγύησις τῆς ἰδιοκτησίας.

Μετὰ τὰ εἰρημένα, πιστούμενα καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορίας, ἀναντίρρητον, ὅτι τὸ δίκαιον τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἐρειδόμενον ἐπὶ τοῦ δικαίου τῆς προσωπικῆς ἐργασίας, εἶνε ἀναφαίρετον εἰς τὸν ἄνθρωπον, πᾶσα δὲ κατάργησις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς κοινοκτησίας ἐπακόλουθον ἔξει τὴν ὀπισθοδρόμησιν καὶ τὴν στασιμότητα τῶν κοινωνιῶν, τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν εἰς τὸν ἀρχέγονον βίον, ἐξ οὗ ἐξῆλθον ἐκπολιτισθεῖσαι ἰδίᾳ διὰ τῆς ἀνεξαρτήτου ἐκδηλώσεως τῆς ἀτομικότητος αὐτῶν, τῆς ἐργασίας.

§ 77. Θεωρίαι περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδιοκτησίας.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας πολλαχῶς ἀνελύθη μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τῶν θεωρητικῶν τοῦ δικαίου. Αἱ κυριώτεραι περὶ αὐτῆς θεωρίαι εἶνε αἱ ἀκόλουθοι :

1) Θεωρία τῆς κοινωνικῆς συνθήκης. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, διὰ τοῦ Οὔγωνος Γροτίου τὸ πρῶτον, διὰ τοῦ Χόββη, τοῦ Σπινόζα, τοῦ Locke ἀκολουθῶς καὶ ἐπὶ τέλους διὰ τοῦ Ρουσσώ ἀνε-

(1) Μεταφ. I, 2, 18.